

ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อโลกวิทยาศาสตร์ Buddhist Conceptual Base towards Science

พระครูวุฒิธรรมภิราม

Phrakru Wutthammaphiram

เจ้าคณะตำบลดอนช้าง อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น

Abbot of Don Chang Subdistrict, Mueang District, Khon Kaen Province

พระวิมาน คมภิรปญโญ

Phra Wiman Gambhirapañño

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาลัยสงฆ์ร้อยเอ็ด

Mahachulalongkornrajavidyalaya University Roi Et Sangha College

บทคัดย่อ

วิทยาศาสตร์เป็นกระบวนการแสวงหาความรู้เป็นไปอย่างมีระบบ มีขั้นตอน และสามารถพิสูจน์ได้ ซึ่งสอดคล้องกับหลักอริยสัจ 4 ในพระพุทธศาสนา โดยอริยสัจ 4 จะไปสู่ความหลุดพ้น (นิพพาน) แต่ วิทยาศาสตร์ที่ขาดคุณธรรมก็จะนำความรู้ไปใช้เพื่อพอกพูนตัณหา มานะ และทิฐิ ซึ่งเป็นต้นตอของปัญหา ความทุกข์และวิกฤติการณ์ของมนุษยชาติ ซึ่งวิทยาศาสตร์จำแนกออกเป็น 2 ประเภท คือ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) โดยฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์ บริสุทธิ์ คือ การไม่ให้วิทยาศาสตร์ครอบงำพุทธ การใช้วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มาพัฒนาให้จิตบริสุทธิ์ และการชี้ทางให้กับวิทยาศาสตร์ ส่วนฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์ประยุกต์ คือ การไม่หลงใหลวิทยาศาสตร์ การใช้เทคโนโลยีพอประมาณ ใช้วิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือพัฒนาจิต และการใช้วิทยาศาสตร์เพื่อเสริม ปัญญาเชิงคุณธรรม

คำสำคัญ: ฐานคิด, พระพุทธศาสนา, โลกวิทยาศาสตร์

Abstract

Science is a process searching for knowledge systematically and verifiably which corresponds with the Four Noble Truths in Buddhism. The Four Noble Truths will lead to extrication (nirvana) but science without Kusala Dhamma will bring knowledge into lust, endurance, and misbelief which are a cause of humanity's hardship and crisis. Science is classified into two categories: pure science and applied science. Buddhist conceptual base towards pure science is not to prevent science from dominating Buddhism, to apply pure science to purify spirit and directing science. Buddhist conceptual base towards applied science is not to be allured by science, to apply technology adequately, to apply science as a tool for spirit development, and to apply science for enhancing wisdom for Kusala Dhamma.

Keywords: Conceptual base , Buddhism, Scientific world

1. บทนำ

ในยุคข้อมูลข่าวสารและสังคมเทคโนโลยี ซึ่งเป็นผลพวงมาจากความเจริญทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมนุษย์ได้รับเข้ามาเป็นปัจจัยหนึ่งในการดำเนินชีวิตจนแทบขาดไม่ได้ ทำให้โลกวิทยาศาสตร์เข้ามามีอิทธิพลต่อชีวิตมนุษย์มากขึ้น และความเจริญทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์ได้ก่อให้เกิดปัญหาภัยกับสังคมมนุษย์รุนแรงมากขึ้น เนื่องจากมนุษย์ได้ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือสนองตัณหา มานะ และทิฐิของตนเอง โดยการประดิษฐ์คิดค้นอาวุธและเครื่องมือ รวมทั้งเทคโนโลยีอันเป็นนวัตกรรมทางวิทยาศาสตร์ เพื่อเป็นภัยคุกคามและทำลายล้างกันอย่างมีประสิทธิภาพมากขึ้น ก่อให้เกิดปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงมากขึ้น ซึ่งทำให้เกิดความหวาดผวารู้สึกไม่ปลอดภัยกับการใช้ชีวิตในสังคมปัจจุบัน และมีแนวโน้มจะทวีความรุนแรงมากยิ่งขึ้น ซึ่งแสดงให้เห็นระบบของศีลธรรมว่ามีอิทธิพลต่อสังคมน้อยลง ซึ่งมีผลกระทบต่อฐานคิดและความเชื่อทางศาสนาด้วย จึงมีคำถามตามมาว่า พระพุทธศาสนามีฐานคิดต่อวิทยาศาสตร์อย่างไร ซึ่งจะได้กล่าวถึงในบทความนี้

2. แนวคิดพื้นฐานและการจัดประเภททางวิทยาศาสตร์

ก่อนจะกล่าวถึงฐานคิดพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิทยาศาสตร์ ในบทความนี้จะกล่าวถึงแนวคิดพื้นฐานของวิทยาศาสตร์และการจัดประเภทของวิทยาศาสตร์ เพื่อให้เข้าใจความรู้เกี่ยวกับวิทยาศาสตร์เบื้องต้นดังต่อไปนี้

2.1 แนวคิดพื้นฐานทางวิทยาศาสตร์

คำว่า “วิทยาศาสตร์” เป็นศัพท์บัญญัติที่มีความหมายตามอักษรว่า “ระบบวิชาความรู้” ภาษาอังกฤษว่า “science” ซึ่งมาจากภาษาละตินว่า “scientia” แปลว่า “ความรู้” แต่วิทยาศาสตร์ไม่ใช่ระบบความรู้ธรรมดาที่ทุกคนก็มีได้ วิทยาศาสตร์เป็นความรู้พิเศษที่เกิดจากการสังเกต และพิสูจน์ทดลองแล้วตั้งเป็นกฎหรือหลักการขึ้นมา (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2545: 25) วิทยาศาสตร์ (science) หมายถึง ความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ในธรรมชาติ และกระบวนการค้นคว้าหาความรู้ที่มีขั้นตอนมีระเบียบแบบแผน (Science-news, 2561: ออนไลน์) วิทยาศาสตร์ (science) เป็นระบบความรู้ จึงใกล้เคียงกับความหมายของคำว่า “philosophy” (ปรัชญา) ที่หมายถึงความรักในความรู้ เพราะวิทยาศาสตร์และปรัชญามีจุดกำเนิดเดียวกัน โดยนักปรัชญากรีกสมัยโบราณเป็นผู้ให้กำเนิดวิทยาศาสตร์ในตะวันตก ซึ่งได้จัดวิทยาศาสตร์เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญา และตั้งชื่อว่าปรัชญาธรรมชาติ (Natural Philosophy) วิทยาศาสตร์เติบโตในนามของปรัชญาธรรมชาติ 2,000 ปี จึงได้แยกออกมาเป็นวิทยาศาสตร์ (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2545: 25-26) เมื่อวิทยาศาสตร์แยกตัวออกมาจากปรัชญาแล้วจึงได้มีการพัฒนากระบวนการและเครื่องมือแสวงหาองค์ความรู้อย่างเป็นระบบมากยิ่งขึ้น เพื่อให้เข้าถึงความจริงในธรรมชาติ และนำความจริงที่ค้นพบมาประยุกต์ใช้ในรูปแบบต่างๆ

ดังนั้น วิทยาศาสตร์จึงเป็นกระบวนการแสวงหาความรู้เกี่ยวกับสิ่งต่างๆ ที่มีอยู่ในธรรมชาติหรือสิ่งที่อยู่เบื้องหลังปรากฏการณ์อย่างเป็นระบบและมีขั้นตอน ซึ่งสามารถพิสูจน์ความจริงนั้นได้ด้วยกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ เมื่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์ผ่านการพิสูจน์แล้วจะได้รับการยอมรับจากคนส่วนใหญ่ เพราะองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์เป็นความจริงสากล

1.2 ประเภทของวิทยาศาสตร์

ในช่วงแรกที่วิทยาศาสตร์แยกออกมาจากปรัชญาได้จำแนกออกเป็น 2 สาขา คือ วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ (Natural Science) และวิทยาศาสตร์สังคม (Social Science) ดังนี้ (สมปรารถนา วงศ์บุญหนัก, 2561: ออนไลน์)

1) วิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เป็นส่วนที่อธิบายถึงความรู้ในเรื่องวัตถุที่มีอยู่ในธรรมชาติ เช่น ฟิสิกส์ (Physics) เป็นความรู้ในเรื่องพลังงานและสมบัติต่างๆ ภายนอกวัตถุ เคมี (Chemistry) เป็นความรู้ในเรื่องสมบัติภายในเนื้อของวัตถุ ศึกษาส่วนประกอบและโครงสร้าง ชีววิทยา (Biology) เป็นวิทยาศาสตร์ธรรมชาติที่รวบรวมความรู้เกี่ยวกับชีวิต และความเป็นอยู่ของสิ่งมีชีวิต ดาราศาสตร์ (Astronomy) เป็นวิทยาศาสตร์ที่บรรยายถึงความรู้เกี่ยวกับเทหวัตถุบนท้องฟ้า

2) วิทยาศาสตร์สังคม เป็นวิทยาศาสตร์ที่กล่าวถึงสิ่งมีชีวิตเกี่ยวข้องกับทางสังคมต่างๆ เช่น จิตวิทยา รัฐศาสตร์ สังคมวิทยา ฯลฯ และมีการจำแนกตามธรรมชาติของวิชา แบ่งเป็น 3 สาขา คือ (1) วิทยาศาสตร์กายภาพ เป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่างๆ ของทุกสิ่งในโลกและจักรวาลในด้านสิ่งไม่มีชีวิต (2) วิทยาศาสตร์ชีวภาพ เป็นวิทยาศาสตร์ที่เกี่ยวข้องกับธรรมชาติและปรากฏการณ์ต่างๆ ของทุกสิ่งในโลกและจักรวาลในด้านสิ่งมีชีวิต (3) วิทยาศาสตร์สหสาขาวิชา เพราะในวิชาวิทยาศาสตร์จะมีสหสาขาวิชาอยู่หลายวิชารวมกัน

ในระยะต่อมาได้มีการจัดกลุ่มประเภทของวิทยาศาสตร์ออกเป็น 2 ประเภท ประกอบด้วย 1) วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (Pure Science) คือ ความรู้ขั้น พื้นฐาน ซึ่งประกอบด้วย กฎ และ ทฤษฎีต่างๆ ตลอดจนความจริง ความคิดรวบยอด ที่มาจากการค้นคว้าหาความรู้ของนักวิทยาศาสตร์เนื่องจากความต้องการที่จะหาความรู้ต่างๆ 2) วิทยาศาสตร์ประยุกต์ (Applied Science) คือ การนำความรู้ขั้นมูลฐานในวิทยาศาสตร์ไปคิดประดิษฐ์สิ่งต่างๆ ที่เป็นประโยชน์โดยตรงต่อมนุษย์โดยมุ่งหวังให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยตรง

วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์กับวิทยาศาสตร์ประยุกต์มีความสัมพันธ์กัน ในกรณีที่นักวิทยาศาสตร์ค้นพบหลักวิทยาศาสตร์เกี่ยวกับความร้อนไว้ว่า สสารเกิดจากการรวมตัวของอะตอมหรือปรมาณูที่เคลื่อนที่ตลอดเวลา การเคลื่อนที่ของอะตอมนี้เองที่ทำให้รู้สึกว่าเป็นความร้อน เมื่อนักวิทยาศาสตร์ค้นพบวิธีการสร้างความร้อน 3 วิธี คือ การเผาไหม้ กระแสไฟฟ้า และการเสียดสี จึงสามารถสร้างแหล่งให้พลังงานความร้อนขึ้นมาด้วยวิธีการดังกล่าว ในกรณีค้นพบเรื่องความร้อนและวิธีการสร้างความร้อนจัดเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ส่วนการนำเอาความรู้หลักการนี้ไปใช้สร้างเครื่องผลิตพลังงานความร้อนจัดเป็นวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตโต), 2545: 22) วิทยาศาสตร์จึงมี 2 ประเภท คือ วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ (pure science) ที่มุ่งแสวงหาความจริงเกี่ยวกับความเป็นเหตุเป็นผลของสิ่งทั้งหลาย และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ (applied science) ที่มุ่งนำความรู้และการค้นพบทางวิทยาศาสตร์ไปใช้พัฒนาเทคโนโลยี ดังนั้น วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์จึงเป็นพื้นฐานความรู้ของวิทยาศาสตร์ประยุกต์

3. ความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์

ถึงแม้ว่าพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์จะมีความสอดคล้องกัน ทั้งการมุ่งค้นหาความจริง และวิธีการแสวงหาความจริง แต่ก็มี ความมุ่งหมายแตกต่างกัน ดังจะได้กล่าวถึงต่อไปนี้

3.1 ความมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์

1) วิทยาศาสตร์เน้นการทดลองและพิสูจน์ความจริงอย่างเป็นระบบ

กระบวนการทางวิทยาศาสตร์เป็นไปอย่างมีระบบ “การที่มนุษย์รู้จักรวบรวมข้อมูล คิดค้น ตรวจสอบความจริง โดยคำตอบเป็นความรู้จากการสังเกตและทดลอง เรียกว่าวิทยาศาสตร์ เป็นความรู้จากการค่อยๆ พิสูจน์ทีละอย่าง” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตโต), 2557: 33) วิทยาศาสตร์จึงพิสูจน์สมมติฐานทีละอย่าง นักวิทยาศาสตร์บางคนจึงใช้ความพยายามทั้งชีวิตเพื่อศึกษาค้นคว้าและพิสูจน์ความจริงทางวิทยาศาสตร์ โดยมีการทดลองและพิสูจน์สิ่งใดมักจะทำซ้ำกันหลายครั้งเพื่อเป็นการยืนยันความจริงที่ค้นพบ

โดยไม่ใช้กระบวนการแสวงหาความรู้ด้วยการใช้ตรรกะ การอนุมาน หรือคาดการณ์จากประสบการณ์ทางประสาทสัมผัส

2) มุ่งสร้างเครื่องมือและปัจจัยต่างๆ เพื่อค้นหาและพิสูจน์ความจริง

การพิสูจน์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์โดยใช้เครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ที่ประดิษฐ์คิดค้นขึ้นมา และเมื่อได้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์แล้วก็หาวิธีการใช้ประโยชน์ โดยการกำหนดผลไว้ล่วงหน้าแล้วจึงสร้างปัจจัยเอื้อต่างๆ เพื่อให้ได้ผลตามที่ต้องการ เช่น เมื่อต้องการสัตว์ลักษณะใดก็นำสารพันธุกรรมจากพ่อและแม่ที่มีลักษณะตามต้องการมาผสมกัน ซึ่งเป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ โดยสร้างเครื่องมือและปัจจัยต่างๆ ให้เอื้อต่อการพัฒนาการเพื่อให้ได้ลักษณะตามต้องการ “แต่มีผลนอกเหนือจากผลที่ได้รับติดตามมาด้วย ซึ่งอาจนำไปสู่ผลเสียต่อไปในโลก” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2548: 60) วิทยาศาสตร์จึงมุ่งสร้างเครื่องมือและปัจจัยเอื้อต่อการพิสูจน์ความจริง ซึ่งบางครั้งความจริงที่ค้นพบมักมีคุณค่าในวงแคบๆ หรือเป็นการค้นพบความจริงทางธรรมชาติแล้วนำมาประยุกต์ใช้ในด้านการทำลาย เช่น การค้นพบทฤษฎีสัมพัทธภาพแล้วนำมาใช้ผลิตอาวุธปรมาณู เป็นต้น โดยกระบวนการและเครื่องมือที่ถูกผลิตขึ้นมาเพื่อหาความจริงต้องใช้ทุนมหาศาลและใช้บุคลากรจำนวนมาก แต่กลับมีผลกระทบต่อสังคมและธรรมชาติด้านอื่นๆ วิทยาศาสตร์จึงมุ่งสร้างเครื่องมือเพื่อพิสูจน์ความจริง บางครั้งต้องใช้เวลาและเงินทุนในการสร้างเครื่องมือมากกว่าการมุ่งค้นหาความจริง

3) เน้นค้นหาความจริงทางธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์

การที่นักวิทยาศาสตร์จะค้นคว้าเรื่องใด นอกจากความสงสัยและสนใจแล้ว ยังมีเจตนาธรรมณ์ที่ว่ามนุษย์จะได้ประโยชน์ทั้งทางตรงและทางอ้อม สิ่งใดที่ไม่ตอบสนองความต้องการของมนุษย์ก็จะได้ไม่ได้รับการสนับสนุน เนื่องจากการค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์ต้องใช้งบประมาณเป็นค่าใช้จ่ายจำนวนมาก โดยมนุษย์ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์กระทำต่อธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการ ก่อให้เกิดอันตรายต่อมนุษย์ เพราะทำให้ธรรมชาติผันแปรเปลี่ยนแปลงรูปใหม่ “มนุษย์ใช้ความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประดิษฐ์เทคโนโลยีขึ้นมา แล้วก็ใช้เทคโนโลยีเป็นช่องทางหรือเป็นเครื่องมือในการจัดการธรรมชาติ เพื่อหาความสะดวกสบายให้กับตนเอง” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 13) การนำความรู้จากวิทยาศาสตร์ธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ก่อให้เกิดการดัดแปลงธรรมชาติ เช่น การดัดแปลงพันธุกรรมพืชและสัตว์เพื่อประโยชน์ทางอุตสาหกรรมและส่งเสริมบริโภคนิยม ซึ่งจะมีผลกระทบกับธรรมชาติทั้งทางตรงและทางอ้อม

4) การมุ่งเน้นที่จะควบคุมธรรมชาติ

การค้นคว้าทางวิทยาศาสตร์นอกจากเป็นการแสวงหาความรู้แล้ว ยังมุ่งค้นคว้าหาความรู้เพื่อสนองตัณหาของมนุษย์ด้วย “จุดหมายของวิทยาศาสตร์คือการนำเอาความรู้ขึ้นมาพิชิตธรรมชาติ แล้วก็หาความสุขและความพร้อมพร้อมบำรุงบำเรอมนุษย์” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 110) เมื่อรู้ความจริงทางธรรมชาติแล้วก็จะใช้ความรู้เพื่อควบคุมธรรมชาติให้เป็นไปตามความต้องการของตนเอง เช่น การควบคุมอุณหภูมิ การผสมสายพันธ์ของพืชและสัตว์ การดัดแปลงพันธุกรรม การโคลนนิ่ง รวมทั้งพันธุวิศวกรรม เป็นต้น ซึ่งทำให้วิทยาศาสตร์มีแนวคิดในการควบคุมและกำหนดธรรมชาติเพื่อสนองตัณหาโดยขาดจิตสำนึกทางศีลธรรม

2) ความมุ่งหมายของพระพุทธศาสนาที่มีต่อวิทยาศาสตร์

1) นำองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาเพื่อขยายอินทรีย์

ธรรมชาติของอินทรีย์มนุษย์มีวิสัยอย่างจำกัด จึงได้สร้างกล้องโทรทรรศน์เพื่อส่องดูดวงดาว สร้างกล้องจุลทรรศน์เพื่อเป็นอุปกรณ์สำหรับมองดูวัตถุที่มีขนาดเล็กเกินกว่าจะมองเห็นด้วยตาเปล่า เช่น นิวเคลียส เซลล์ เป็นต้น โดยการเห็นธรรมชาติของนิวเคลียสและเซลล์เป็นความรู้ทางวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

พระพุทธศาสนานำวิทยาศาสตร์มาขยายอินทรีย์เพื่อพิสูจน์หลักธรรมทางธรรมชาติ ใช้วิทยาศาสตร์เพื่อพิสูจน์ธรรม เพื่อจะได้เข้าถึงธรรมะได้สะดวกรวดเร็วยิ่งขึ้น เช่น เมื่อจะพิสูจน์อนิจจังในระดับที่สายตาไม่สามารถมองเห็นได้ก็ใช้กล้องจุลทรรศน์เข้ามาช่วย

2) เน้นสอนกรรมนิยาม จิตนิยาม และธรรมนิยาม

พระพุทธเจ้าค้นพบนิยามทั้ง 5 ซึ่งเป็นความรู้แบบวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ ประกอบด้วย อุดุนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับปรากฏการณ์ธรรมชาติ เช่น อุณหภูมิ ดินฟ้าอากาศ สิ่งแวดล้อมพีชนิยาม คือ กฎธรรมชาติที่เกี่ยวกับพันธุกรรมของสิ่งมีชีวิตทั้งพืชและสัตว์ จิตนิยาม คือ กฎธรรมชาติเกี่ยวกับการทำงานของจิตและเจตสิก กรรมนิยาม คือ กฎแห่งกรรม คือกฎแห่งการกระทำและผลของการกระทำ และธรรมนิยาม ได้แก่ กฎไตรลักษณ์ คือ อนิจจัง ทุกขัง อนัตตา เป็นต้น “พระองค์ทรงเน้นสอนนิยามที่เกี่ยวกับจิตนิยามและกรรมนิยาม ส่วนเรื่องอุดุนิยามและธรรมนิยามสอนเพียงเล็กน้อย แต่นักวิทยาศาสตร์เน้นศึกษานิยามในส่วนที่เกี่ยวกับอุดุนิยามและพีชนิยาม ไม่สนใจในกรรมนิยาม แต่สนใจจิตนิยามเพียงเล็กน้อย ซึ่งเป็นข้อแตกต่างกันระหว่างพระพุทธศาสนากับวิทยาศาสตร์” (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2545: 18) แม้ว่าพระพุทธเจ้าค้นพบอุดุนิยามกับพีชนิยามก็ตาม แต่ทรงเห็นว่าการมุ่งศึกษากฎธรรมชาติทั้ง 2 ทำให้เข้าใจธรรมชาติได้ แต่ยังไม่ใช่วางตรงที่จะบรรลุถึงความหลุดพ้น หรืออาจใช้เวลานานเกินไป ทั้งยังยากที่จะหาเครื่องมือในการตรวจสอบและไม่ใช่วางแห่งความพ้นทุกข์ได้

3) พระพุทธศาสนาเน้นสำนักทางศีลธรรม

พระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์ควรตระหนักถึงความดีควบคู่กับการพัฒนาและการสร้างสรรค์ เพื่อให้มีสำนักทางศีลธรรมและการกระทำในกรอบของศีลธรรม ซึ่งจะทำให้เกิดความสงบ เรียบร้อย ไม่เบียดเบียนมนุษย์ด้วยกัน และไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ซึ่งนักวิทยาศาสตร์ชั้นนำของโลกอย่างอัลเบิร์ต ไอน์สไตน์ กล่าวว่า “พระพุทธศาสนามีสถานะที่เรียกว่า cosmic religious feeling คือ ความรู้สึกหรือสำนักทางศาสนาอันยึดโยงสรรพสิ่งทั่วสากลนี้อย่างเข้มข้นหรือแรงกล้ามาก” (Albert Einstein, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 149) เพราะว่าพระพุทธศาสนามีฐานคิดที่ประกอบด้วยเมตตากฎาทั้งต่อมนุษย์และสัตว์ รวมทั้งสิ่งแวดล้อมด้วย โดยเห็นว่ามนุษย์เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติร่วมกับสิ่งอื่นๆ และมนุษย์ก็เป็นไปตามกฎธรรมชาติ จึงมีแนวคิดแบบเกื้อกูลและเป็นกัลยาณมิตร ซึ่งเป็นฐานคิดที่สะท้อนจิตสำนึกทางศีลธรรมของพระพุทธศาสนา

4) เน้นการนำความรู้ไปพัฒนาและแก้ปัญหาความทุกข์

พระพุทธศาสนามีความเชื่อมั่นในศักยภาพของมนุษย์ว่าสามารถพัฒนาได้ จึงมีหลักธรรมทั้งในระดับการดำเนินชีวิต การแก้ปัญหา การพัฒนาคุณภาพชีวิต และหลักปฏิบัติเพื่อให้ถึงความพ้นทุกข์ “จุดหมายของพระพุทธศาสนาคือการนำความรู้ ความจริง หรือความรู้ในกฎธรรมชาติ มาแก้ปัญหาและพัฒนามนุษย์ให้ถึงความไร้ทุกข์” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 110) โดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ในการเยียวยาและแก้ปัญหาความทุกข์ รวมทั้งพัฒนาชีวิตและพัฒนาสังคมด้วย โดยเป้าหมายสูงสุดของพระพุทธศาสนาจึงเป็นไปเพื่อรู้ทุกข์ เข้าใจทุกข์ และพัฒนาชีวิตเพื่อนำไปสู่ความพ้นทุกข์ “การศึกษาที่แท้จริงในพระพุทธศาสนาต้องเป็นไปเพื่อความหลุดพ้น คือ นำปริยัติสู่การปฏิบัติ และนำปฏิบัติสู่ปฏิเวธ” (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2545: 23) โดยนำความรู้ทางวิทยาศาสตร์เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ในระดับอินทรีย์ เช่น ผลิตอาหารที่มีคุณภาพ เครื่องนุ่งห่มที่เหมาะสมกับสภาพแวดล้อม ที่อยู่อาศัยที่ถูกสุขลักษณะ และความรู้วิทยาศาสตร์ทางการแพทย์ เป็นต้น

5) พุทธศาสนามองวิทยาศาสตร์เชิงธรรมชาติ

พุทธศาสนามองว่าชีวิตมนุษย์ทุกคนไม่ว่าจะดีหรือชั่วก็ล้วนอยู่ในโลกของความเปลี่ยนแปลง และอยู่ภายใต้กฎธรรมชาติ คือ “ความจริงของธรรมดาคือว่าสิ่งทั้งหลายล้วนไม่เที่ยง มีความผันผวนแปรปรวนไป ไม่คงอยู่ยั่งยืนตลอดไป เป็นไปตามเหตุปัจจัย” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2556: 18) มนุษย์มีความสัมพันธ์กับธรรมชาติ “มนุษย์กับธรรมชาติแยกจากกันไม่ได้ มนุษย์เกิดในธรรมชาติจำเป็นต้องอยู่อาศัยในธรรมชาติ” (สิทธิ บุตรอินทร์, 2554: 247) และการมองมนุษย์ทุกเชื้อชาติและสรรพสัตว์ว่าล้วนเป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติ “มนุษย์และสัตว์มีการเกิด แก่ เจ็บ และตาย เป็นสภาวะทางธรรมชาติ ชีวิตดำเนินไปสู่ความแก่และความตายทุกเวลาไม่มีหยุด” (สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน), 2542: 13) โดยเป็นกระบวนการทางธรรมชาติที่ต่อเนื่องกันไม่ขาดสาย (สันตติ) ฐานคิดพระพุทธศาสนาเห็นว่ามนุษย์กับธรรมชาติมีลักษณะเดียวกัน ซึ่งเป็นลักษณะวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ การเข้าใจสภาวะธรรมทางธรรมชาตีก็นับเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

4. ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์

วิทยาศาสตร์จำแนกออกเป็นวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์กับวิทยาศาสตร์ประยุกต์ การกำหนดฐานคิดของพระพุทธศาสนาจึงจำแนกออกเป็น 2 ส่วน คือ ฐานคิดต่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์และวิทยาศาสตร์ประยุกต์ดังต่อไปนี้

4.1 ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์

วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์เป็นการค้นพบสิ่งที่มีอยู่และเป็นไปตามกระบวนการธรรมชาติโดยมนุษย์ไม่เข้าไปแทรกแซง ค้นพบอะไรก็นำเสนอความรู้ตามนั้น ยังไม่มีการดัดแปลงความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาใช้ประโยชน์ จำแนกออกเป็น 3 ฐานคิด ดังต่อไปนี้

1) ไม่ให้วิทยาศาสตร์ครอบงำพระพุทธศาสนา

พระพุทธศาสนาควรศึกษาวิทยาศาสตร์ในแง่ของเครื่องมือพิสูจน์ความจริงและเป็นสิ่งช่วยตรวจสอบและยืนยันคำสอนทางพระพุทธศาสนา แต่วิทยาศาสตร์ก็ไม่ใช่พระพุทธศาสนา “ชาวพุทธไม่ควรหลงเชื่อนั้นวิทยาศาสตร์เกินไปจนกลายเป็นวิทยาศาสตร์นิยม ทั้งไม่ควรที่จะพยายามแปรสภาพพระพุทธศาสนาให้เป็นวิทยาศาสตร์ เพราะพระพุทธศาสนามีระบบคำสอนที่เป็นนามธรรม เช่น กรรม การเวียนว่ายตายเกิด นิพพาน อันเป็นเรื่องที่อยู่นอกขอบเขตของวิทยาศาสตร์” (พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต), 2545: 35) เพราะคำสอนบางอย่างในพระพุทธศาสนา การใช้กระบวนการทางวิทยาศาสตร์ยังเข้าไม่ถึง จึงใช้วิทยาศาสตร์เพื่อพิสูจน์และยืนยันคำสอนบางอย่างของพระพุทธศาสนา แต่ไม่ควรนำพระพุทธศาสนาไปเป็นวิทยาศาสตร์ เพราะกระบวนการทางวิทยาศาสตร์อาจไม่ได้ยึดโยงกับศีลธรรม และความมุ่งหมายของวิทยาศาสตร์ก็ไม่เป็นไปเพื่อความดับทุกข์

2) ใช้วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์พัฒนาให้จิตบริสุทธิ์

พระพุทธศาสนามองว่าสรรพสิ่งประกอบด้วยปัจจัยปรุงแต่ง สรรพสิ่งมีสภาวะลักษณะเปลี่ยนแปลง (อนิจจัง) ตามธรรมชาติปรุงแต่งอยู่เสมอ ไม่มีความยั่งยืน และเคลื่อนไปสู่การแปรสภาพเป็นสิ่งที่อื่นต่อไป พระพุทธศาสนามองปัจจัยปรุงแต่งเป็นสภาวะธรรม ไม่มีความสำคัญมั่นหมายและยึดมั่นถือมั่นว่าเป็นตัวตน การรู้แจ้งสภาวะธรรมทำให้จิตไม่ยึดมั่นถือมั่นและหลุดพ้นจากความปรุงแต่ง ซึ่งเป็นการเห็นธรรมชาติและสภาวะธรรมบริสุทธิ์ตามสภาพที่เป็นอยู่ เมื่อปัญญาเห็นตามสภาพแล้วจิตไม่ถูกปรุงแต่งก็จะทำให้จิตบริสุทธิ์ ซึ่งเป็นกระบวนการแบบวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ที่มีวิถีทางไปสู่จิตบริสุทธิ์

3) การชี้ทางให้วิทยาศาสตร์ออกจากความหลง

แม้ว่ามนุษย์จะค้นพบทฤษฎีสัมพันธภาพ ทฤษฎีควอนตัม หรือทฤษฎีทางวิทยาศาสตร์อีกมากมายแค่ไหนก็ตาม “วิทยาศาสตร์จะไม่สามารถนำมนุษย์เข้าถึงความจริงขั้นสุดท้ายได้” (Sir James, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 131) แม้ว่านักวิทยาศาสตร์จะค้นพบความรู้แบบวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ แต่ยังคงมีความหลงในสิ่งที่ตนเองรู้ จึงตกอยู่ในสภาพที่ถูกความรู้ครอบงำ “วิทยาศาสตร์ไม่สามารถไขความลับขั้นสุดท้ายของธรรมชาติได้ เพราะตัวเราเองก็เป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ และเป็นส่วนหนึ่งแห่งความลึกลับที่เรา กำลังพยายามจะไข” (Max Planck, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 131) ยิ่งมีความรู้ทางวิทยาศาสตร์ยิ่งลุ่มหลงในความรู้และทฤษฎีที่ค้นพบ จึงมีนักวิทยาศาสตร์จำนวนมากที่มีความทุกข์มากกว่าชาวบ้านทั่วไป ไอน์สไตน์กล่าวว่า “ผู้ทำงานทางวิทยาศาสตร์อย่างจริงจัง เป็นคนจำพวกเดียวเท่านั้นที่มีศาสนาอย่างลึกซึ้ง” (Albert Einstein, อ้างใน พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 148) เนื่องจากมีโอกาสได้ค้นคว้าและพิสูจน์ธรรมะทางศาสนาผ่านกระบวนการทางวิทยาศาสตร์ ความรู้วิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ทำให้เข้าใจสภาพธรรมตามที่เป็นจริง ตรงกับหลักธรรมทางพระพุทธศาสนาที่สอนให้เข้าใจสภาพที่แท้จริงของธรรมชาติ โดยมองผ่านความเป็นตัวตน สามารถแยกแยะเหตุปัจจัยของสิ่งที่รวมกลุ่มกัน เข้าใจเหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดการรวมกันเป็นกลุ่มก้อนและการแยกแตกตัวออกจากกัน ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ คือ การนำวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์มาเป็นสภาวะธรรม และทำความเข้าใจในฐานะสภาวะธรรม ไม่ให้สิ่งที่รู้เห็นปรุงแต่งจิตให้เกิดความหลงผิดยึดมั่นถือมั่น ทั้งไม่นำความรู้ทางสภาวะธรรมไปสนองตัณหา มานะ และทิฐิของมนุษย์

4.2 ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์ประยุกต์

1) ไม่หลงไหลความรู้ทางวิทยาศาสตร์

ปัจจุบันความรู้ทางวิทยาศาสตร์ได้ถูกนำมาใช้ประดิษฐ์คิดค้นและสร้างเทคโนโลยีสมัยใหม่ทำให้มนุษย์ใช้เทคโนโลยีจนเคยชิน กลายมาเป็นความยึดมั่นถือมั่นในเทคโนโลยี ทำให้เทคโนโลยีซึ่งเป็นโลกแห่งวัตถุมีอิทธิพลต่อจิตใจ “วิทยาศาสตร์มีผลต่อจิตใจของมนุษย์” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 11) ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อความรู้ทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์คือการใช้โยนิโสมนสิการและสมาธิภาวนาเพื่อทำให้มีญาณสังวร คือ การสำรวมในความรู้ เพื่อไม่ให้ตกเป็นทาสของความรู้ โดยใช้วัตรกรรมทางวิทยาศาสตร์เป็นเครื่องมือส่งเสริมการดำเนินชีวิต

2) การใช้เทคโนโลยีพอประมาณ

พระพุทธศาสนามีท่าทีต่อวิทยาศาสตร์ประยุกต์ด้วยการใช้ประโยชน์อย่างพอประมาณ โดยคำนึงถึงคุณค่าแท้ของการใช้ผลิตผลทางวิทยาศาสตร์ประยุกต์อย่างเหมาะสมและเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินชีวิต ไม่พึ่งพาเทคโนโลยีมากเกินไป เพราะจะทำให้ศักยภาพในการพึ่งพาตนเองลดลง “การใช้เทคโนโลยีรู้จักพอประมาณ การใช้เทคโนโลยีเพื่อทำประโยชน์ การใช้เทคโนโลยีเสริมปัญญาและพัฒนาคน” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 179) การใช้เทคโนโลยีในฐานะเป็นสิ่งอำนวยความสะดวกบางส่วนเพื่อเสริมประสิทธิภาพการใช้อินทรีย์ของมนุษย์ พระพุทธศาสนามีฐานคิดเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีตามหลักมัตตัญญูตา คือ เป็นผู้รู้จักประมาณ คือ ความพอดีในปัจจัยการดำรงชีพ พิจารณาถึงคุณค่าแท้และคุณค่าเทียม โดยใช้ปัจจัยสันนิสศีลเป็นตัวควบคุม คือ พิจารณาใช้สอยปัจจัยสี่ให้เป็นไปตามความมุ่งหมายและประโยชน์ของสิ่งนั้น โดยไม่บริโภคหรือใช้สอยตามอำนาจของตัณหา

3) ใช้วิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือพัฒนาชีวิต

วิทยาศาสตร์ประยุกต์สามารถนำมาเป็นเครื่องมือในการพัฒนาทางด้านร่างกายเพื่อให้มีสุขภาพร่างกายสมบูรณ์แข็งแรง ส่งเสริมและสร้างปัจจัยเอื้อต่อสังคม การใช้เพื่อพัฒนาจิตใจและปัญญา โดยการผลิตอุปกรณ์ที่ส่งเสริมการปฏิบัติธรรม เช่น เบาะนั่ง อุปกรณ์ในการฟังกสิณ เครื่องเสียงในการอบรม

ธรรมะ ซิติธรรมะ คอมพิวเตอร์ที่ใช้เป็นสื่อการสอน เป็นต้น ซึ่งเป็นการใช้เทคโนโลยีด้วยปัญญา “ใช้เทคโนโลยีเป็นอุปกรณ์ที่ช่วยส่งเสริมคุณค่าของความเป็นมนุษย์และสิ่งแวดล้อม และให้ตัวเทคโนโลยีเป็นสภาพแวดล้อมที่เอื้อต่อการพัฒนาจิตและปัญญาด้วย ใช้เทคโนโลยีที่เสริมปัญญาและพัฒนามนุษย์” (พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต), 2557: 180) ซึ่งเป็นฐานคิดในการใช้วิทยาศาสตร์เพื่อส่งเสริมสติปัญญาและพัฒนาชีวิต การรู้จักเลือกสรรในการเสพเทคโนโลยี การพิจารณาคุณค่าแท้แล้วจึงใช้เทคโนโลยีอย่างรู้เท่าทัน โดยไม่ยึดติดผูกพันและหลงใหลในเทคโนโลยี

5. สรุป

ฐานคิดของพระพุทธศาสนาและวิทยาศาสตร์มีทั้งส่วนที่เหมือนและแตกต่างกัน โดยฐานคิดที่เหมือนกัน คือ การเริ่มต้นจากความสงสัยใฝ่รู้ จากนั้นจึงมีการตั้งสมมติฐานขึ้นมาแล้วจึงแสวงหากระบวนการศึกษาทดลองและพิสูจน์สมมติฐาน โดยมีการพิสูจน์ความรู้ซ้ำหลายครั้งจึงสรุปเป็นความรู้และตั้งทฤษฎีขึ้นมามากขึ้น สิ่งที่เหมือนกันก็คือกระบวนการแสวงหาความรู้ ฐานคิดที่แตกต่างกัน คือ ฐานคิดของวิทยาศาสตร์มุ่งค้นหาความจริงทางธรรมชาติเพื่อแสวงหาวิธีการแทรกแซงและควบคุมธรรมชาติเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์ โดยให้ความสำคัญกับกระบวนการแสวงหาความจริงมากกว่าสำนึกทางศีลธรรม ทำให้มีกระบวนการค้นคว้าและพิสูจน์ความจริงโดยใช้สัตว์และมนุษย์เป็นเครื่องมือ จึงเป็นฐานคิดในแบบอัตวิสัย เพราะมีความยึดมั่นถือมั่นในสิ่งที่ค้นพบ ทำให้ปลายทางของวิทยาศาสตร์เป็นการส่งเสริมอัตตา ส่วนพระพุทธศาสนาสอนให้ใช้ตัวเองเป็นทั้งนักวิทยาศาสตร์และเครื่องมือทางวิทยาศาสตร์ นำตัวเองเข้าไปทดลองปฏิบัติและพิสูจน์ให้ประจักษ์แจ้งด้วยประสบการณ์ตรง ฐานคิดของพระพุทธศาสนาจำแนกออกเป็น 2 ฐานคิด ดังนี้ 1) ฐานคิดหลักต่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ คือ ฐานคิดแบบภววิสัย ซึ่งเห็นว่าความจริงแท้เป็นอิสระจากเจตจำนงของมนุษย์ 2) ฐานคิดรองต่อวิทยาศาสตร์ประยุกต์ คือ การนำองค์ความรู้ทางวิทยาศาสตร์มาเป็นเครื่องมือขยายอินทรีย์เพื่อเพิ่มศักยภาพในการดำเนินชีวิตภายใต้สำนึกทางศีลธรรม ฐานคิดพระพุทธศาสนาต่อวิทยาศาสตร์บริสุทธิ์ คือ ค้นพบธรรมธาตุอันเป็นความจริงตามธรรมชาติ ค้นพบสภาวะธรรมอันเป็นความจริงที่เป็นไปตามธรรมชาติ เข้าใจและเข้าถึงความกระบวนการพัฒนาจิตใจและปัญญา (สมถและวิปัสสนากรรมฐาน)

เอกสารอ้างอิง

- พระเทพโสภณ (ประยูร ธมฺมจิตฺโต). (2545). *พระพุทธศาสนากับวิทยาการโลกยุคใหม่*. กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2548). *พระพุทธศาสนากับโลกธุรกิจ : การใช้หลักพุทธธรรมในการทำธุรกิจ*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพมหานคร :ธรรมสภา.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2557). *พุทธศาสนาในฐานะเป็นรากฐานของวิทยาศาสตร์*. พิมพ์ครั้งที่ 12. นนทบุรี : สำนักพิมพ์กรีนปัญญาญาณ.
- พระพรหมคุณาภรณ์ (ป.อ.ปยุตฺโต). (2556). *หลักสูตรอารยชน*. กรุงเทพมหานคร : เจริญดีมั่นคงการพิมพ์.
- สมเด็จพระญาณสังวร สมเด็จพระสังฆราช (เจริญ สุวฑฺฒโน). (2542). *พระพุทธศาสนากับปัญหาทางอภิปรัชญา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพมหานคร : มหามกุฏราชวิทยาลัย.
- สมปรารถนา วงศ์บุญหนัก. *เอกสารประกอบการสอน SWU 142 กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์*. สืบค้นเมื่อ 15 ธันวาคม 2561, จาก <http://ilc2.swu.ac.th/Portals/127/Documents/swu142/กระบวนการคิดทางวิทยาศาสตร์>.
- สิทธิ บุตรอินทร์. (2554). *ปรัชญาเปรียบเทียบมนุษยนิยมตะวันออกกับตะวันตก*. กรุงเทพมหานคร: สร้างสรรค์บุ๊คส์.
- Albert Einstein. (1954). *Ideas and Opinions*. New York : Bonanza Books.
- Max Planck. (1984). *"The Mystery of Our Being", in Quantum Question*. Ken Wilber Boston: New Science Library.
- Sir James. (1931). *The Mysterious Universe*. Cambridge University Press.